
“Djevojčica s lutkom” Matiji Brodniku nepovratno

Željka Čorak

Institut za povijest umjetnosti

Izvorni znanstveni rad - UDK 75 Brodnik, M.⁷

Slika je mjesecima visjela u “Katedralnom antikvarijatu” na Kaptolu. Na prvi pogled vezala sam se uz nju - neuobičajeno, jer nisam sakupljač slika - ali ni ne misleći da ću je ikada moći voditi kući. No počela sam je posjećivati, kao da je riječ o živom biću. Kad bi joj na zidu promijenili mjesto pa je ne bih ugledala odmah s vrata, znalo me doslovno zaboljeti. Neobrazloživo nešto privodilo me tom starom platnu s kojega me gledala mala, nelijepa djevojčica s lutkom.

Jednoga dana, izlazeći iz tog antikvarijata, susrela sam znanca, poznavaoća umjetnosti i trgovca umjetninama, Milorada Rakočevića. Zagreb duguje Mimiju Rakočeviću, kao ne baš mnogima, što se cirkuliranje umjetnina nije svelo na funkcionalnu profitnu djelatnost, nego je sačuvalo i dimenziju uvažavanja pravih ovisnika. Upozorila sam ga na djevojčicu s, kako rekoh, rezigniranom lutkom. “Djevojčica s lutkom? Brodnik? Pa to je moja slika! Ona vam se sviđa? Vi biste je htjeli?” Potvrdila sam da mi se, dakako, sviđa,

Na temelju komparativnog uvida u cjelokupni dosad poznati opus Matije Brodnika autorica pripisuje slikaru “Djevojčicu s lutkom”, ulje na platnu, dosad nesigurne atribucije i nikad objavljenu. Na temelju analize slike uspostavlja kriterij za prepoznavanje i vrednovanje Brodnika, a okuplja i neke kulturološke činjenice vezane uz život autora, njegovo djelo i sudbinu djela.

ali nisam mislila o tome da bih je htjela. Mimi Rakočević je, eliminirajući svaku patetiku da ne bi ispao previše lijep na slici, smjesta ponudio da, ukoliko želim, kupim sliku po cijeni po kojoj ju je on bio nabavio. Budući da je povijest znanost, a Mimi Rakočević proizveo je dio povijesti te slike koja je dio povijesti hrvatskog slikarstva, neka to bude objašnjenje za ovih nekoliko memoarskih redaka u strogom znanstvenom časopisu.

Slika je, dakle, tu, i ozbiljnim očima gleda me dok ovo pišem. Brodnik? Bila sam vidjela atribuciju starim rukopisom na poledini. Također urezano ime, prezime i godine rođenja i smrti na staroj *blindrami*. Ali nisam o tome razmišljala. Nisam se time nikad posebno bavila. Niti sliku niti njezinu fotografiju nikada nigdje nisam vidjela. Znala sam o Brodniku nešto otprilično, a sjećanje na nj zadnji mi je put osvježila izložba “Bidermajer u Hrvatskoj”.¹ Kako me slika dobila prije nego sam od kolegice Modrić u “Katedralnom antikvarijatu” i bila upozorena na atribuciju, nije mi se činilo važno da to bude još i značajan autor: štoviše, apriorno sam se, kao obično, antimimaristički postavila

Bila je, doduše, fizički u vrlo dobrom stanju; čini se da nitko nikada ništa na njoj nije dirao. Tek joj je (inače izvoran) okvir već očito davno bio premazan broncom; trag kista ostao je i na slici. Ispod bronce svjetlucalo je, doduše, autentično, blještavo posrebrjenje, u kojoj mjeri neoštećeno - još ne znam. A mali lik bio je uprljan od stoljetnog slijetanja muha. Moje sasvim nježno čišćenje skinulo je samo tu laku prljavštinu. I to je bilo dovoljno da slika oživi, da se biće poljepša i da gotovo oda trag zatajenog smiješka. Nakon što je slika postala moja (da ne kažem: ja njezina) pitala sam Mimija Rakočevića odakle je došla k njemu. On je rekao da ju je nabavio iz zbirke Dobromira Vajde. Pred gotovo četrdeset godina, 1960., dr Anka Simić-Bulat spominje je u toj zbirci,² donoseći točan opis i dimenzije, ali ne i fotografiju. Ona također kaže da je slika atribuirana Brodniku, ali ne spominje tko je izvršio atribuciju, osim ako ne misli na natpis s poledine. Povijest može zabilježiti da je slika u četrdeset godina promijenila tri vlasnika.³

Nisam se najprije bacila na istraživanje autora, nego sam se pokušala bolje upoznati sa slikom: "prožeti se njezinim vrijednostima".⁴ Jer ta slika nije jednostavna. Osim portretirane osobe na njoj postoji još jedna subordinirana portretirana osoba (lutka), a kao na ne baš golemu broju naših bidermajerskih portreta lik je postavljen u pejzaž. No prije svega slika je očitovale neke tehničke pojedinosti. Njezin je sloj boje ponegdje prilično tanak, i kroz krakelire prodire podslik. Tako se očituje da je slikar, "zonirajući" svoju kompoziciju, podslikao platno dvjema bojama koje će nadograđivati gornjim namazima: karminskocrvenom dolje, tirkiznoplavom gore. Na karminskocrvenoj postigao je lakim bjelinama nijanse ružičastog, dok je na tirkiznoplavu nanio vrlo raznoliku skalu zelenila, smeđila i sivila. Od dviju boja podloge ništa neperadeno nije ostalo. Da se slika radikalnije očisti, vjerojatno bi nešto dobila na kolorističkoj zvučnosti, ali bi možda izgubila na nježnosti nijansa. U stanju u kojemu se nalazi ona, međutim, upravo pokazuje taj svjesni, eklektičan dvostruki afinitet: i za zvučnost i za nježnost, s rezultatom nježne zvučnosti ili zvučne nježnosti. Ima neke slikarske pohlepe u odnosu modre lutkine haljine,⁵ ružičaste suknje djevojčice i gotovo otrovnog žučkasto-zelenkastog dna šume u lijevom donjem uglu. Ima pohlepe i u nijansiranju drveća, u nježnom prelijevanju neba kojim prolaze magle i rumenilo; također i u sumarnoj naznaci hladnih dalekih brda.

Kao što u slici postoji dvojstvo kolorističke zvučnosti i nježnosti, postoji i odnos brzine i sporosti. Opet bi se moglo reći da slika očituje stanovitu

autentičnu strast brzog i sitnog udarca i naglog, duljeg poteza s jedne strane, te usporenja rukopisa ondje gdje (reprezentativna) zadaća zahtijeva deskripciju i naraciju. Rukopis se zaglađuje na licu, kao "ishod milovanja"⁶ kulminirajući u finoj izvedbi malih usta, ali se opet ubrzava u živim, svjetlosnim udarcima po kosi.

Moglo bi se, sad već podsvjesno ispunjavajući križaljku binomnih kategorija, nešto reći i o dvojnosti linearnog i volumenskog: kad tu, napokon, jedna kategorija ne bi tako bespogovorno prevladala i spustila vagu na svoju stranu. Slikar, ma tko on bio, zaista je slikar. On ne kolorira crtež, on u punoj mjeri crta vrlo slobodnim kistom. Postoji, naravno, zona koncesije (fizionomija), ali ona je minimalna. Sloboda crtanja kistom tolika je kao da je slika nedovršena. A nije. Kad bi bila nedovršena, njezina bi nedovršenost bila programske naravi. Ono što je najveća vrijednost ove slike, uz nezatajen, živ i brz rukopis, jest upravo autorovo jasno nastojanje na modelaciji volumena i težnja prema sažimanju. S poštovanjem na ovom mjestu spominjem da je dr Anka Simić-Bulat, u vezi s Brodnikovim portretom Ljubice Kukuljević-Pisačić, upotrijebila bitnu sintagmu o "nekom posebnom skulpturalnom jeziku".⁷ Sve drugo može biti rezultat konvencije, izbora štafaže, zahtjeva za vjernošću modelu - ili pak za boljom nevjernošću. Ali taj užitek u sažetom volumenu, posebno vidljiv na lutki čije lice izgleda kao mali Junekov autoportret, ono je što će morati biti kamen kušnje u prepoznavanju slikara koji je naslikao "Djevojčicu s lutkom".

1 Kolega Miroslav Gašparović uvrstio je na izložbu četiri slike: portret Ljubice Kukuljević-Pisačić, signiran, iz varaždinskog Gradskog muzeja; minijaturu "Žena u plavom", signiranu, iz Muzeja za umjetnosti i obrt; "Obiteljski portret" iz Moderne galerije u Zagrebu, kao prihvaćenu atribuciju (dosad je slika, nesignirana, bila pripisana Brodniku); i, napokon, kao autor slike "Igra djece ljekarnika Mittelbacha" iz Muzeja grada Zagreba naveden je "nepoznati autor", a u zagradi M. Brodnik s upitnikom. Katalog "Bidermajer u Hrvatskoj", Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1997. Miroslav Gašparović: Slikarstvo bidermajera u Hrvatskoj, str. 122-148, katalog str. 386-459. Brodnik reproduciran na str. 389, 390, 445.

2 Dr Anka Simić-Bulat: Matija Brodnik. Iz starog i novog Zagreba, II, Zagreb 1960, str. 197-203. "Brodniku su atribuirani: "Obiteljski portret" iz Moderne galerije (bez sign., ulje, platno, 79x73,5 cm), te "Djevojčica s lutkom" iz zbirke Dobromira Vajde (bez sign., ulje, platno, 52x41,5 cm).

3 Dobromir Vajda, Milorad Rakočević, Željka Čorak. Grgo Gamulin, Hrvatsko slikarstvo XIX. stoljeća, Naprijed, Zagreb (godina nedostaje), str. 84, spominje "Djevojčicu s lutkom" kao da se nalazi u Modernoj galeriji u Zagrebu, ali se ona tamo nikada nije nalazila.

4 Michel Dousyz: Guide des secrets de l'antiquaire, Editions Stock, 1971, str. 333.

5 Dvanest-trinaest godina kasnije naslikat će Karas lutku u jednako modroj haljini, kao da je isto biće statiralo po hrvatskom slikarstvu. Karasova je slika "Djevojčica s lutkom" vrlo privlačna i puna narativnih pojedinosti, pa ipak je njezino lice, u odnosu prema Brodnikovom, tek ljupka maska.

7 Nav. djelo, str. 201.

Moje istraživanje, koje je imalo nestrpljiv i neposredan životni povod, nije išlo u smjeru otkrivanja novih činjenica o slikaru i nepoznatih prinosa opusu, nego u smislu razrješenja jedne nepotvrđene pretpostavke. O slikaru sam preuzela podatke iz relevantnih izvora,⁸ birajući i redajući činjenice kako su mi se činile vrijedne naglaska. Slovenac Matija Brodnik rodio se u Toplicama kraj Novog Mesta 1814., a umro u Zagrebu 1845. Kapitalno je za poznavanje Brodnika bilo otkriće Borisa Kelemen o Brodnikovu školovanju na bečkoj likovnoj akademiji kod profesora Leopolda Kupelwiesera 1835. i 1836.⁹ Kupelwieser, značajan portretist, a kasnije specijalizirani slikar religioznih kompozicija, najviše akademske razine, već je bio obavio obredno hodočašće u Rim.¹⁰ Činjenica je da je Brodnik u njemu mogao dakle dobiti i Beč i Rim, sa svim što to znači. Ali sam nije odolio italskom zovu, želio je provjeru, a ne baštinu umjetnosti i njezine krajolike iz druge ruke, i napustivši Beč proveo je neko vrijeme u Sloveniji, a zatim boravio u Rimu dvije godine: 1840. i 1841. Nešto od onoga što je radio, koga je sreo, kako ga je to svrnulo u Zagreb, izneseno je u literaturi.¹¹ Ono što je zanimljivo iz rakursa moga života, dodir sa slikarevim kalendarom, jest činjenica da je iste te dvije godine, 1840. i 1841. u Rimu boravio i Gustav von Haugk, predmet moga osobnog bavljenja i, ako smijem reći, osobni pronalazak,¹² slikar čiji je znatan dio opusa završio u Zagrebu. Iz Haugka bio mi je bliže znan intenzitet romantičnih impulsa što ih je Brodnik tih dviju godina mogao dobiti u Rimu, a sasvim su očiti na nebu "Djevojčice s lutkom", pa i u njezinu šumskom krajoliku s dupljicom.

Ona naglost koja se očitovala u slikarevu rukopisu na "Djevojčici s lutkom" odvela ga je, očito, iz Beča u Rim: promjena nije bila mala. Život u Rimu bio je život rizika, jer je odatle, zbog ne valjda suviše značajnoga duga, morao bježati (i bio gonjen, ta živio je u pravnoj državi). Nagla je i odluka da se iznenada oženi u Rijeci; i dolazak u Zagreb. Borba za život podrazumijevala je vjerojatno prilagodbu ukusa kakva se dogodila mnogim povratnicima iz velikoga svijeta.¹³ Zanimljivo je doduše da se u preostalim rimskim slikama (portret pape Grgura XVI. i kopija Leonardove "Posljednje večere" u Župnom uredu sv. Marka u Zagrebu) ne osjećaju rezultati Kupelwieserovih visokih pouka. Portret Grgura XVI., koji sam najletimičnije uspjela vidjeti, slika je borbe sa zahtjevnom kompozicijom i likovnim standardom, slika, reklo bi se, nevoljke naracije i daleko od "skulpturalne" vokacije. Možda je povratak u carstvo (odnosno banovinu) bidermajerskih portreta pružio Brodniku i stanovito olakšanje. Premda je i u

Hrvatskoj slikao ambicioznije kompozicije (redom izgubljene), možda su mu upravo ti portreti pružili mogućnost da udovolji unutarnjem imperativu modelacije i redukcije.

Silovit i binoman rukopis nastavio se u životu dvostrukom pripadnošću građanskom staležu (s teško održivim statusom i koncesijama jeziku poniznosti)¹⁴; bio je član streljačkog društva, dakle integriran i ambiciozan. S druge strane, žestoko proživljen život očito je proizveo i narav smrti. Brodnik je umro u trideset i prvoj godini od klasične i klasne bolesti za umjetnike, sušice. Valja napomenuti da je Brodnik, osim slika i minijatura, bio izveo i jedan ciklus fresaka, evanđeliste u kapelici sv. Tome iznad Zvijezde. Ta je kapelica porušena 1893.¹⁵ Biram je među ove malobrojne životne podatke jer je ta kapelica, koju je Brodnik oslikao, bila kapelica na prosjačkom groblju.

Jedanaest djela, devet slika i dvije minijature, što potpisanih što pripisanih, čini dosad okupljen Brodnikov opus.¹⁶ Najvišu je ocjenu uvijek dobivao portret Ljubice Pisačić, "zaista lijepe žene", kako piše dr Anka Simić-Bulat.¹⁷ Taj (slikarski) lijep bidermajerski portret, i živ i monumentaln, nije lišen (anatomskih) nedostataka ("kopčanje" desne ruke i tijela, neuvjerljiva lijeva ruka uopće) - ali o tome nije bilo spomena. Za razliku, o "Djevojčici s lutkom" ona piše: "Djevojčica s lutkom"

8 N. dj. A. Simić-Bulat - Dr Anka Simić-Bulat, Minijaturisti zagrebačkog kruga, Radovi IPU, 1972, 1-2, str. 68-92.

9 M. Schneider, Portreti 1800-1870, katalog Povijesnog muzeja Hrvatske, Zagreb 1973.

10 Dr A. Simić-Bulat, Sjeverozapadna Hrvatska, katalog "Slikarstvo XIX. stoljeća u Hrvatskoj", Galerija slika grada Zagreba "Benko Horvat", Zagreb 1961, str. 21-75.

11 Lj. Babić, Umjetnost kod Hrvata u XIX stoljeću, Matica hrvatska, Zagreb 1934.

12 G. Gamulin, Hrvatsko slikarstvo XIX. stoljeća, Naprijed, Zagreb 1995, str. 83-85.

13 Boris Kelemen, Novi podaci o nekim našim slikarima, "Republika" br. 12, Zagreb 1964.

14 9 Boris Kelemen, n. dj.

15 10 Dunajski bidermajer, katalog izložbe u Narodnoj galeriji u Ljubljani, 1981, str. 97.

16 11 A. Simić-Bulat, n. dj (vidi bilj. 2 ovog teksta)

17 12 Gustav von Haugk, katalog izložbe u Goethe Institutu, Zagreb 1996, autor izložbe i kataloga Željka Čorak.

18 13 Vidi tekst Ljube Babića o Vjekoslavu Karasu, Lj. Babić, n. dj.

19 14 "Matija Brodnik slikar od portretah i historičkih predmeta imade čast prepokorno na znanje dati, da nestanuje više u Kuharićevoj kući nego na Harmici u kući plem. gosp. Zengevala, u drugom katu. Dočim za darovano sebi dosada pouzdanje slavnoj občini zahvalnost svoju izjavljuje, moli i dalje svu p.n. gospodu da mu naruke svoje neuzkrate, i uverava, da će se tersiti, svakomu u naručenom sebi poslu kako u portrih u ulju i en miniature, tako i u cerkvenih slikah, koliko moguće podpunie zadovoljiti." Oglas iz "Narodnih novina" od 14. svibnja 1845. kako ga navodi dr A. Simić-Bulat u nav. djelu (v. bilj. 2), str. 199. Premda je tekst primjer klišanog govora koji u Brodnikovo

sjedi u krajoliku sa zelenim krošnjama i dalekim brdima. U tom dječjem licu sa staračkim izrazom nema neposrednosti niti svježine. Kao što je djetinjstvo neuvjerljivo na tom platnu, tako je i obrada tvrda i diletantska. Osobito je nemoćna lijeva ruka, kojom djevojčica pridrži lutku."¹⁸ Draga i poštovana kolegica, dr Anka Simić-Bulat, za koju me vežu povlaštene uspomene što će me obvezivati cijeli život, možda je ipak podlegla onome čemu svi podliježemo, pa upravo i ja opširno demonstriram istu crtu: samoprojekciju, identifikaciju. Gospođa Simić-Bulat, jedno od najljepših bića koje je hodalo ovim gradom, ili i ovom zemljom, premda prema toj činjenici posve nehajna, nosila je ipak negdje mjerilo zrcalne slike: lijepa Ljubica Kukuljević-Pisačić lakše je prošla na ispitu od gotovo ružne male djevojčice. Njezina je nespretna lijeva šačica posve točno zamijećena. Ali koliko toga drugoga nije! Djevojčica nema nimalo konvencionalan izraz. Na njoj se bori njezina psihologija, iz nje izlazi pojedinačna duša. Dok su na portretima prethodnoga, osamnaestog stoljeća djeca rado kostimirana u odrasla obličja, pa su im pridjenuti i odrasli izrazi - za razliku od kasnog devetnaestog i prve polovice dvadesetog stoljeća, kad je samo odjeća, u grotesknom kontrastu s dobi, bila dovoljna, za što lijep primjer postoji i u našem domaćem fundusu slika¹⁹ - ova djevojčica ništa nije dobila izvana.

2. Matija Brodnik: Djevojčica s lutkom, detalj

Ona je mala, skromna i mucava Monna Lisa, sa samoćom i zagonetkom. Ona je portret bića koje je već u vlastitoj budućnosti. U vremenu je zaustavlja tek rezignirana lutka. Neka bude dopušteno pretjerati pa reći da u licu "Djevojčice s lutkom" ima nešto za Brodnika dubinski autoportretno. Kao da neko unutarnje suglasje slikara i modela proizvodi ne sasvim objašnjiv, i pridruživanju otvoren, zov ove slike.

Ozbiljna znanost ne može, naravno, bez morelijanskih provjera. U Brodnika su zamijećene dječje teme, pripisana mu je čak vrlo vješta slika iz Muzeja grada Zagreba: nedopadljiva i široka lica djevojčica Mittelbach osobito su srodna ovoj maloj figuri u pejzažu. "Žena u plavom" iz Muzeja za umjetnost i obrt pokazuje slično proporcionirano lice, ali daleko shematičnije. Rukopis, modelacija i postavljanje u pejzažu ambiciozniji su možda na "Djevojčici s lutkom" nego na svim ostalim Brodnikovim portretima. Interpretacija tkanine srodna je na suknji "Djevojčice s lutkom", draperiji Ljubice Pisačić i Grgura XVI. Tipična ružičasta boja i njezin podslik također se pojavljuje na tri spomenute slike. Nezrelošću modelacije, koloriranim linearizmom i plošnošću, prije bi neke druge atribucije otpale iz Brodnikova opusa ("Obiteljski portret" iz Moderne galerije, na primjer) nego što ova "Djevojčica s lutkom" ne bi zaslužila da u nj uđe.

vrijeme sigurno nije imao dramatične konotacije, nama danas, nakon što se odvila slikareva sudbina, nosi teret općenitije i teže poruke.

15 U katalogu izložbe "Sveti trag - devetsko godina umjetnosti zagrebačke nadbiskupije", uz uvodni tekst Ž. Čorak "Okvir za sliku", na str. 17 objavljen je akvarel iz Nadbiskupskog arhiva na kojemu se vidi područje Zvijezde početkom XIX. stoljeća, a na tom području prosjачko groblje s kapelicom sv. Tome u kojoj su se kasnije nalazile Brodnikove freske.

16 Dvije signirane slike u Župnom dvoru sv. Marka (portret pape Grgura XVI, kopija Leonardove "Posljednje večere").

Jedna "Sveta konverzacija", signirana, nekad u Dijecezanskom muzeju, danas možda na tavanu Nadbiskupskog dvora.

Portret Ljubice Kukuljević-Pisačić, signiran, Gradski muzej, Varaždin.

"Žena u plavom", minijatura, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb.

Portret grofice Eleonore Patačić, minijatura, signirano, objavljeno u: Dr Anka Simić-Bulat, Minijaturisti zagrebačkog kruga 1840/1850, str. 90 i 92, fotografija i podaci. Mjesto gdje se nalazi nepoznato.

Tri slike u Hrvatskom povijesnom muzeju: varijanta portreta Ljubice Kukuljević-Pisačić iz Gradskog muzeja Varaždin; portreti Dimitrija i Marije Konjević iz Ppožege, atribuirala dr Marijana Schenider.

"Obiteljski portret" iz Moderne galerije u Zagrebu, dosad neatribuiran, na izložbi "Bidermajer u Hrvatskoj" M. Gašparović donosi ga kao Brodnikovo djelo.

"Igra djece ljekarnika Mittelbacha" iz Muzeja grada Zagreba, M. Gašparović donosi je u katalogu izložbe "Bidermajer u Hrvatskoj" kao pretpostavku.

"Djevojčica s lutkom", spominju je A. Simić-Bulat i G. Gamulin (u nav. djelima), Ž. Čorak upravo je, nada se uvjerljivo, uvršćuje u Brodnikov opus.

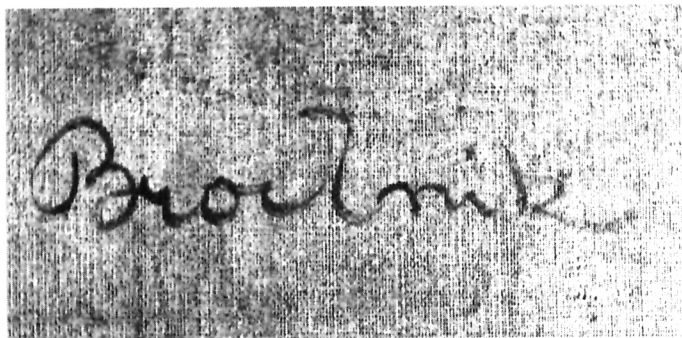
Popis spominjanih, izgubljenih slika ovom zgodom ne donosim.

17 dr. A. Simić-Bulat, nav. djelo (v. bilj. 2)

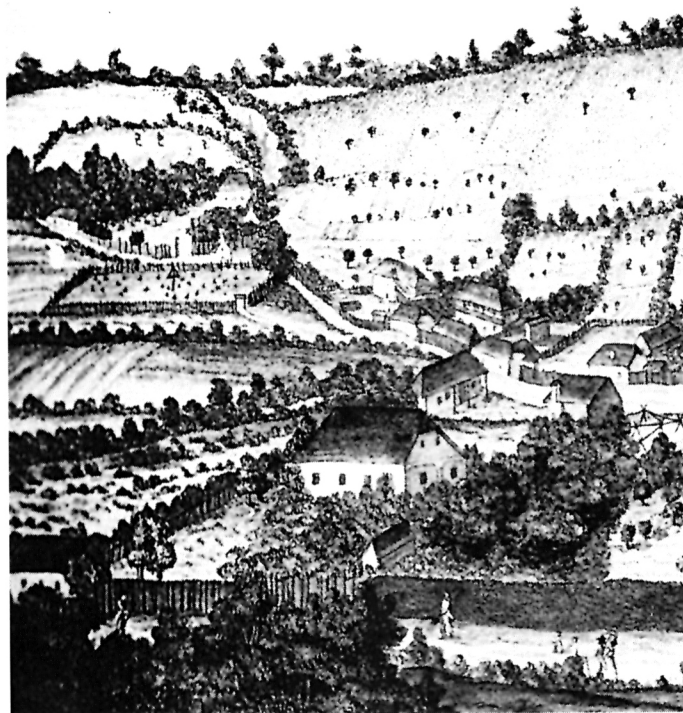
18 Ist.o.

19 M. Schneider: Portreti 16-18. stoljeća, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb 1982., sl. 51 i 52.

Otvaram joj dakle ta vrata, ne podcjenjujući morelijanske potvrde, dapače posežući za njima, ali obraćajući se prije svega kvaliteti: uvjereni da ovaj mali, tajnoviti portret, kojemu se pokušavam odužiti, predstavlja izrazit dobitak za opus Matije Brodnika.

3. Matija Brodnik: Djevojčica s lutkom, atribucija starim rukopisom na poledini

4. Prosjačko groblje iznad Zvijezde s kapelicom Sv. Tome porušenom 1893. godine, detalj s akvarela iz početka 19. st, Nadbiskupski arhiv u Zagrebu

Željka Čorak:

A girl with a doll -to Matija Brodnik, irreversibly

On the basis of her insight into the previously known work of Matija Brodnik, the author ascribes "A girl with a doll", a never displayed unsigned painting to the painter Matija Brodnik (1814-1845). The analysis of the painting establishes the criteria according to which the work of Brodnik is identified and evaluated. On the basis of this painting and its destiny the relevant facts from contemporary culture related to the painter's life are reconstructed.